Primitive

tider

2018

20

arkeologisk
tidsskrift

Primitive
tider

Primitive tider utgis av Elise Naumann (red.), Hege Skalleberg Gjerde, Marte Spangen, Andreas Ropeid Sæbø, Vibeke Maria Viestad og Marie Ødegaard.

ISSN 1501-0430

Postadresse:

Primitive tider

Postboks 6727, St. Olavs plass

0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com

Internett: <https://www.journals.uio.no/index.php/PT>

Ombrekk: Hege Skalleberg Gjerde

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

© Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsidefoto: Schröder arkivet/Sverresborg Trøndelag Folkemuseum.

I artikkelen *Den mindre vikige døden* av Ann Kathrin Jantch og Mone Ødegården.

Tidsskriftet

Primitive tider er et vitenskapelig tidsskrift på nivå 1 i NSDs register over vitenskapelige publiseringskanaler. Alle innsendte artikkelbidrag blir først gjenstand for redaksjonell vurdering. De artikler som tas med videre blir sendt ut til minimum én ekstern, anonym fagfelle. I tillegg til artikler publiserer Primitive tider bokanmeldelser og andre kortere tekster (kalt ”rapport”) som ikke fagfellevurderes og dermed ikke gir uttelling i publiseringsindikatoren. De gjennomgår likevel en redaksjonell vurdering.

INNHold

- Metall i bunn og grunn** Metallutvinning i Oslo, ca. 1150-1250 e.Kr. 7
Astrid Kristoffersen
- Mot en ny fase for jernvinna i Møre og Romsdal?** Nye perspektiver på organisering og teknologi 25
Kristoffer Dahle og Jo Sindre P. Eidshaug

Tema: Død og begravelse

- Grave Encounters** Ontological aspects of post-burial interaction in the Late Iron Age of central eastern Sweden 51
Fredrik Fahlander
- ”Krigare” i graven?** Praktik, ideal och iscensättning under skandinavisk vikingatid 65
Kerstin Odebäck
- Den mindre viktige døden** Etterreformatoriske gravminners status 81
Ann Kathrin Jantsch og Mona Ødegården
- Möten med krigsgravar i konflikternas periferi** Materialitet och bruk av betydelse 95
Magnus Ljunge og Maria Persson

Bokanmeldelser

- Bjerck, Hein B., Heidi M. Breivik, Silje E. Fretheim, Ernesto L. Piana, Angélica M. Tivoli, A Francisco J. Zangrando og Birgitte Skar (eds.) 2016: Marine Ventures: Archaeological Perspectives on Human-Sea Relations, Equinox publishing, Sheffield.** 115
Aikaterini Glykou
- Hansen, Gitte og Per Storemyr (eds.) 2017 Soapstone in the North Quarries; Products and People 7000 BC – AD 1700, UBAS 9, Universitetet i Bergen** 121
Astrid J. Nyland
- Glørstad, Zanette T. og Kjetil Loftsgarden (eds.) 2017. Viking-Age Transformations. Trade, Craft and Resources in Western Scandinavia. Routledge. London / New York.** 127
Sarah Croix
- Lotte Hedeager 2017 Arkeologi kort fortalt. Oslo, Pax Forlag.** 131
Bryan C. Hood

Hansen, Gitte og Per Storemyr (eds.) 2017 *Soapstone in the North Quarries; Products and People 7000 BC – AD 1700*, UBAS 9, Universitetet i Bergen

Astrid J. Nyland

Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger

Boken *Soapstone in the North; Quarries, Products and People 7000 BC – AD 1700*, redigert av Gitte Hansen og Per Storemyr, vil bli essensiell for enhver som ønsker oversikt over forhistorisk utnyttelse av kleberstein og klebersteinsbrudd i norsk sammenheng.

På denne tilmålte plassen vil jeg trekke frem to viktige nyorienteringer fra de siste tiårenes klebersteinsforskning som synliggjøres gjennom artiklene i boka. Den første er et økt fokus på håndtverk – på teknologi og operasjonelle steg i produksjonsprosessen – som speiler øvrig arkeologisk forskning (f.eks. Schlanger 1994; Ingold 2001 og Dobres 2010). Særlig Eva Stavsøiens bidrag, «Soapstone Quarrying, a Stoneworker's approach», må knyttes til dette. Artikkelen gir et verdifullt innblikk i tilnærmingen en håndtverker har til arbeidet med å hugge ut et klebersteinskar. Stavsøien formidler kunnskap generert av hennes nærhet til materialet, håndbåren kunnskap, hennes fysiske erfaring, kyndige øye og øre. Artikkelen viser hvor viktig det er å ha inngående kunnskap om teknikk og håndverksstrategier for å kunne erkjenne for eksempel optimalisering av råstoffutnytting, for derigjennom å kunne estimere omfang og skala av bruddvirksomheten. Artikkelen understreker viktigheten av å kjenne kilden til et råstoff; råstoffkildens karaktertrekk vil alltid diktere hva som kan bli gjort med den og hvordan (s.40). Å kjenne til variasjoner i

råstoffkilden er også viktig for en av de andre viktige og nye tilnærmingmåtene innen klebersteinsforskning: geokjemisk proveniensanalyse.

Proveniensanalyse av stein ved hjelp av geokjemisk analyser har for så videt lenge bidratt til kunnskap om forhistorisk kontakt mellom mennesker og steder (f.eks. Fægri 1944; Olsen & Alsaker 1984; Mandal & Cooney 1997; Pétrequin et al. 2015). Identifisering av gjenstander med lik kjemisk signatur innenfor et område, eventuelt sporing av gjenstanders bevegelse over lange avstander tilbake til et kjent brudd, synliggjør kontaktnettverk av ulike slag som handel eller mobilitet. At metoder lånt fra naturvitenskapen har økt i de siste tiårene handler både om reduserte kostnader for denne typen analyser, og derigjennom økt tilgjengelig-gjøring, men også om en vitenskapelig vending i arkeologi. Denne vendingen kommer til syne i boka *Soapstone in the North [...] i fem av artiklene*. Den mest omfattende er “Soapstone Vessels from Town and County in Viking Age and Early Medieval Western Norway. A study of Provenance”, av Gitte Hansen, Øystein J. Jansen og Tom Heldal. Forfatterne kombinerer her geokjemiske datasett med informasjon om funnenes arkeologiske kontekst. Slik etableres relasjoner mellom klebersteinskilder og funn. Forfatterne skriver at målet med artikkelen var proveniensanalysen, og beskrivelse av hvordan dataene er generert er naturlig nok tungt vektet;

de arkeologiske kontekstene og den kulturhistoriske betydningen av resultatene i mindre grad. Artikkelen gir likevel et glimrende utgangspunkt for videre studier av både bruddsteder og bruken av materialet i vikingtidlig middelalder. Denne artikkelen undersøker et avgrenset og lokalt studieområde, mens i artikkelen «*From Homeland to Home; Using Soapstone to Map Migration and Settlement*» av Amanda Forster og Richard Jones, antas et overregionalt perspektiv. Forster og Jones viser hvordan typologi/ morfologi kan kombineres med geokjemiske analyser for å spore vikingenes migrasjon i Nord-Atlanteren, og gir innsikt i begynnende lokal produksjon i etterkant av pionerfasen av utvandringen fra Norge.

Det er ikke ofte at en leser en artikkelsamling fra perm til perm, men i dette tilfelle ble enkelte trekk tydelig gjennom å gjøre nettopp dette. At boka er en samling av forskning gjort gjennom de siste tjue årene er en styrke, men er i enkelte tilfeller også en svakhet. I enkelte av artiklene refereres det til kunnskap som i neste artikkel viser seg å være utdatert kunnskap. Slike moment synliggjør viktigheten av å raskt tilgjengeliggjøre og publisere resultater, om det er fra hovedfagsoppgaver, nå masteroppgaver, eller store og små forvaltning- eller forskningsprosjekt, også internasjonalt. Når det er sagt, momentet understreker også hvor velkommen denne samlede presentasjonen av eksisterende resultater er. Boka *Soapstone in the North* [...] gir en ny plattform forskere kan ta sats fra. Boka gir godt rom for lokale og regionale studier og presentasjoner av bruddlokaliteter og gjenstandsmaterialet. Et eksempel er Hilde Vangstads typologiske og kronologiske presentasjon av klebersteinskarene fra middelalder og Bryggen i Bergen. Kleber brukt til kar og byggstein dominerer som utgangspunkt for artiklene. Imidlertid bidrar Irene Baugs artikkel om bakstehellbruddet på Ølve og Hatlestad i Sunnhordland til å løfte frem en annen gren av klebersteinsutvinningen som nok har vært underkommunisert siden Birthe Webers undersøkelser på tidlig 1980-tall. Mens Knut Andreas Bergsviks artikkel om klebersteinsøkker

fra steinalder er en enslig svale blant et ellers jern- og middelalderdominert periodefokus.

Som redaktørene kommenterer var listen over klebersteinsforskere relativt kort frem til rundt 2000-tallet. Arne Skjølsvold må anses som nestor i klebersteinsforskninga og la gjennom sine undersøkelser grunnlaget på 1960- og 70-tallet for mye av den seinere forskningen. Skjølsvolds posisjon stadfestes av at 11 av de 17 artiklene i boka *Soapstone in the North* [...] bygger i stor grad på hans undersøkelser. Til sammen 21 forfattere bidrar med tilsammen 17 artikler, hvorav åtte er samskrivninger. At flere av forfattere bidrar med både en egen artikkel og sammen med andre understreker inntrykket av at klebersteinsforskning fremdeles er et relativt lite miljø i Norge. I tillegg går de samme forfatterne igjen i referanselistene til hverandre, i takkordene, som diskusjonspartnere eller også som fagfeller. Bokas samlede presentasjon av resultater fra de siste 20 årenes forskning viser potensialet til det fantastiske materialet som finnes i brudd og i magasiner i Norge. Det er også positivt at redaktørene har fått inn to artikler hvor forfatterne er henholdsvis dansk og britiske, noe som bidrar til at også andre stemmer og perspektiver blir del av diskursen og beriker den.

Likevel, et ankepunkt som ikke bare gjelder denne boka, men som også spores her, er likevel hvordan ulike forskningsfelt innenfor arkeologi tenderer til å bli autonome. Et eksempel på dette er hvordan artikler som omhandler brudd fra vikingtid og middelalder i all hovedsak ikke trekker inn arbeid som har utgangspunkt i annen og samtidig bruk av stein og steinbrudd. Om enn sporadisk nevnt i én av artiklene, vil historiske kilder fra brynesteinsindustrien i Eidsborg (beskrevet i Falck-Muus 1920) vært en god parallell for undersøkelsene av utvinningsorganisering, transport og handel med kleberstein. I artikkelen «*The Sandbekkdalen Quarry, Kvikne: A Window into Early Iron Age Soapstone Exploitation in Norway*» av Tor Grenne, Bodil Østerås og Lars F. Stenvik spekuleres det så vidt i om det kan ha vært samtidig kobberutvinning i de samme områdene, men det nevnes ikke at det er en betydelig delvis overlappende

kvartsittbruddaktivitet for råstoff til steinredskaper til jakt i fjellområdene og viddene både øst og vest for Kvikne (Nyland 2016). Uansett, artikkelen til Grenne, Østerås og Stenvik setter Skjølsvolds undersøkelser og det fantastiske materialet som fremkom på 1960-tallet inn i en større ramme enn det han hadde mulighet til da. Blant annet inkluderes nå resultater fra supplerende undersøkelser gjort siden den gang, og forfatterne har rekallibrert radiokarbondateringene. På denne måten har de nå knesatt Sandbekkdalens hovedbruksperiode til eldre jernalder, og ikke yngre bronsealder som kanskje har vært en mer utbredt forestilling.

En annen interessant kontrast som en gjennomlesning av hele boka synliggjør er hvordan steinbruk og klebersteinsbrudd på ulike måter blir brukt i argumentasjon for etnisitet og/eller sosial identitet. Bergsvik knytter bruken av klebersteinssøkkene i avgrensede områder til utvikling av regionale grupper i seinmesolitikum på Vestlandet. Både Forster og Jones og Mogens Skaaning Høgesberg bruker endringer i morfologi og typologi i steinkar funnet på Shetland og Grønland til å argumentere for hvordan de klebersteintradisjonene gradvis går fra å representere norrøne innvandrere til å utrykke ny lokalt basert identitet i vikingtid og middelalder. Klebersteinarbeiderne på Sandbekkdalbruddet på Kvikne søkes i jordbruksrelatert bosetning, mens Laura Bunse, i artikkelen «Multi-Ethnic Involvement? Production and Use of Soapstone in Northern Norway» knytter beliggenheten til klebersteinsbrudd i de indre fjordstrøk og innland i Nordland og Troms til samisk tilstedeværelse og kleberutnytting i perioden. Andre av artiklene viser også hvordan kleberstein åpenbart har vært en viktig sosial og økonomisk byggestein, som byggestein der eierskap til bruddene knyttes til kirkemakt i middelalderen, og som økonomisk base for antatte sentrale storgårder på Sørlandet i vikingtid.

Som redaktørene påpeker kan artiklene leses som individuelle bidrag, men boka kan også være et redskap på å lese seg opp tematisk. Redaktørene bruker sin introduksjon til å samle

og presentere tråder som de ulike artiklene kommer inn på; men som enhver som har forsøkt å sortere sin artikkelsamling tematisk har erfart, ofte dekker én artikkel flere tema noe også redaktørenes introduksjonskapittel reflekterer. Som en hjelp til de som kanskje ikke leser første artikkel i boka (redaktørenes), ville en inndeling med tematiske underoverskrifter i innholdsfortegnelsen bidratt til å hjelpe den søkende leser litt på vei? Så kan en alltid diskutere hvor de enkelte artiklene hører hjemme. Uansett – den som leter finner, og det en finner i denne boka er verdt å lese.

Referanser:

- Dobres, Marcia-Anne. 2010. 'The phenomenal promise of Chaîne Opératoire. Mindfully engaged bodies and the manufacture of personhood in a regional perspective.' in Randi Barndon, Asbjørn Engevik and Ingvild Øye (eds.), *The Archaeology of Regional Technologies. Case Studies from the Palaeolithic to the Age of the Vikings*, The Edwin Mellen Press, Lewiston, Queenston, Lampeter.
- Falck-Muus, Rolf. 1920. Brynsteinsindustrien i Telemarken, i *Norges geologiske undersøkelsers årbok* 1920.
- Fægri, Knut. 1944. *Studies on the Pleistocene of Western Norway. III Bømlo*, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Ingold, Tim. 2001. 'Beyond Art and Technology: The Anthropology of Skill.' in Michael Brian Schiffer (ed.), *Anthropological Perspectives on Technology*, University of New Mexico Press, Albuquerque.
- Mandal, Stephen, and Gabriel Cooney. 1997. 'Using Geochemistry to Interpret Porcellanite Stone Axe Production in Ireland', *Journal of Archaeological Science*, 24: 754-63.
- Nyland, Astrid J. 2016. 'New technology in an existing 'lithic' landscape - southern Norway: a melting pot in the Late Neolithic and Bronze Age', *Fennoscandia*, XXXIII: 123-40.
- Olsen, Asle Bruen, and Sigmund Alsaker. 1984. 'Greenstone and Diabase Utilization in the Stone Age of Western Norway: Technological and Socio-cultural Aspects of Axe and Adze Production and Distribution', *Norwegian Archaeological Review*, 17: 71-103.
- Pétrequin, Pierre, Alison Sheridan, Estelle Gauthier, Serge Cassen, Michel Errera, and Lutz Klassen. 2015. 'Projet JADE 2. 'Object-signs' and social interpretations of Alpine jade axeheads in the European Neolithic: theory and methodology.' in Tim Kerig and Stephen Shennan (eds.), *Connecting Networks. Characterising Contact by Measuring Lithic Exchange in the European Neolithic*, Archaeopress, Oxford.
- Schlanger, Nathan. 1994. 'Mindful technology: unleashing the chaîne opératoire for an archaeology of mind.' in Colin Renfrew and Ezra B. W. Zubrow (eds.), *The Ancient Mind. Elements of cognitive archaeology*, Cambridge University Press, Cambridge.